

КОНСОЛИДАЦИЯЛАШГАН МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ВА УНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Холмуродов Отабек Нормаматович,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти
otabekxolmurodov23@gmail.com

Аннотация: Мақолада консолидациялашган молиявий ҳисобот тузишининг назарий асослари, қўлланилиши, консолидациялашган молиявий ҳисоботни шакллантириш ва уни тақдим этишни тартибга солувчи стандартлар, капитал устидан назорат ва унга таъсир даражаси ва тартиби ёритилган.

Калит сўзлар: консолидация, консолидациялашган молиявий ҳисобот, капитал устидан назорат, бош ташкилот, шубба корхона, ҳаққоний қиймат.

Abstract: In the article the theoretical foundations of consolidated financial reporting, its application, standards governing the formation and presentation of consolidated financial statements, control over capital and the degree and order of its impact.

Keywords: consolidation, consolidated financial statements, capital adequacy, parent, subsidiary, fair value.

Мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашувини таъминлаш ва бу жараёни янада мустаҳкамлашда миллий амалиётни халқаро стандартларга уйғунлаштириш муҳим роль ўйнайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йилнинг 27 октябрдаги “Давлат иштирокидаги корхоналарни ислоҳ қилишни жадаллаштириш ҳамда давлат активларини хусусийлаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида”[1] ПФ–

6096-сонли фармонида, давлат иштирокидаги корхоналарда истеъмолчига йўналтирилган замонавий бошқарув усуллари, очиклик, шаффофлик ва бозор тамойилларини жадал жорий этиш ҳамда 2020 йил 24 февралда ПҚ–4611-сон билан тасдиқланган “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”[2] ги қарорида, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишни жадаллаштириш орқали хорижий инвесторларни зарур ахборот муҳити билан таъминлаш ва халқаро молия бозорларига кириш имкониятларини кенгайтириш каби вазифалар қўйилган.

МҲХСнинг ривожланиши билан консолидацияланган молиявий ҳисоботларни тайёрлаш умумэтироф этилган жаҳон амалиётига айланди. Бир гуруҳ компанияларнинг ҳисоботлари манфаатдор фойдаланувчиларга ягона хўжалик юритувчи субъект сифатида бир неча ташкилот ҳақида маълумот олиш имконини беради. Биринчи, консолидациялашган ҳисоботларни тузиш компанияларда XX аср бошларида АҚШда тузила бошланди. Манбаларга қарайдиган бўлсак, биринчи йиллик ҳисоботлар General Electric компанияси томонидан 1893 йилда тузилган бўлиб, унда фақат бош компаниянинг маълумотлари киритилган, иккинчи ҳисоботи эса консолидациялашган молиявий ҳисобот бўлган. Бунда, фойда ва зарарлар ҳисоботида гуруҳнинг барча компаниялари маълумотлари ва тушумлари акс эттирилган[3].

U.S.Steel компанияси 12 март 1903 йилда биринчи мартаба ўзининг 31 декабр 1902 йил ҳолатидаги консолидациялашган молиявий ҳисоботини эълон қилди, яъни Price Waterhouse & Co аудиторлик компанияси томонидан “ҳисобот текширилди ва ижобий натижа берилди” деган хулоса олинди [4] 1903 йилда “Америкалик олимлар” журналида бу ҳисоботни “тўлиқ ва тушунарли ҳисобот” дея эътироф этишди[5]

Консолидациялашган ҳисоботни тузишнинг назарий ва методологик асослари кўпгина иқтисодчи олимлар томонидан ўрганилган.

Н.Ю.Жўраев фикрича консолидациялашган молиявий ҳисобот (консолидация инглизча *consolidate* – бирлаштирмақ, мустаҳкамламақ) ҳисобот

санасидаги молиявий аҳволни ва хўжалик юритувчи жамиятлар гуруҳининг ҳисобот даври учун молиявий натижаларни акс эттирувчи умумлаштирилган кўрсаткичлар тизими ҳисобланади. Консолидациялашган молиявий ҳисобот алоҳида молиявий ҳисоботлар, яъни хўжалик юритувчи жамиятлар гуруҳи ҳар бир аъзосининг умумлаштириш лозим бўлган ҳисоботларини умумлаштириш асосида тузилади [6].

Консолидациялашган молиявий ҳисоботлар тузиш кўпчилик йирик компаниялар ўзининг таркибига кирувчи корхоналарни ҳисобга олган ҳолда жамланма ҳисоботларни тузмокда, лекин уларни тузишда замонавий консолидациялаш механизмларини ҳисобга олмаслиги, ушбу компаниялар гуруҳининг ҳақиқий аҳволи кўринмай қолишига сабаб бўлмокда. МҲХС бўйича консолидациялашган ҳисобот молиявий ҳисоботнинг алоҳида махсус таркибий қисми ҳисобланади ва унга нисбатан махсус талаблар мавжуд.

Иқтисодчи олим С.Н.Ташназаровнинг таъкидлашича молиявий ҳисоботларни хусусан, консолидациялашган молиявий ҳисоботларни МҲХС бўйича трансформация қилиш зарурияти ошиб бормокда [7].

Жаҳон мамлакатлари тажрибасидан маълумки, корхоналарни самарали бошқаришда кўпроқ уларни йирик гуруҳларга бирлаштирган ҳолда тузиш мақсадга мувофиқдир. Бунда икки ёки ундан ортиқ компания молиявий-иқтисодий жиҳатдан бир компания ёки молия гуруҳлари остида бирлашади. Хўжалик юритувчи субъектлар гуруҳининг бош корхона назорати остида бирлашуви юз берса, консолидациялашган молиявий ҳисобот тузилади. Консолидацияланган молиявий ҳисоботни тузишнинг асосий мақсади – корпорация фаолияти натижаларини ва молиявий ҳолатини тўлиғича очиқ беришдан иборатдир [8].

Консолидациялашаган молиявий ҳисоботларни шакллантириш ва тақдим этишни тартибга солувчи стандартлар, хусусан:

- МҲХС (IFRS) 10 «Жамланган (консолидациялашган) молиявий ҳисоботлар»;

- МСФО (IAS) 28 «Қарам тадбиркорлик субъектларидаги ва қўшма корхоналардаги инвестициялар»
- МСФО (IFRS) 3 «Бизнес бирлашувлари»;
- МСФО (IFRS) 12 «Бошқа тадбиркорлик субъектларида иштирок этиш тўғрисидаги маълумотларни очиб бериш»;
- МСФО (IFRS) 11 «Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар»;
- МСФО (IAS) 27 «Алоҳида молиявий ҳисоботлар»;
- МСФО (IAS) 36 «Активларнинг қадрсизланиши».

Хулоса қилиб айтганда, консолидациялашган молиявий ҳисоботни халқаро стандартлар асосида тузиш ва халқаро тажрибалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, инвестор манфатларидан келиб чиққан ҳолда, консолидациялашган молиявий ҳисоботни корxonанинг ҳисоб сиёсатида қабул қилинган корхона активлари, мажбуриятлари ва молия-хўжалик операцияларини тан олишга ягона ёндашув республика ҳудудида ва ундан ташқарида жойлашган шўъба компаниялари томонидан тузиладиган молиявий ҳисоботларни, бош компаниянинг консолидациялашган молиявий ҳисоботни тузишга қаратилиши лозим. Яъни шўъба компанияларнинг ҳисоб сиёсати бош компаниянинг ҳисоб сиёсатига мувофиқ тузилиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йилнинг 27 октябрдаги “Давлат иштирокидаги корхоналарни ислоҳ қилишни жадаллаштириш ҳамда давлат активларини хусусийлаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида” ПФ–6096-сонли Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралда “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ–4611-сонли Қарори.

3. Daniels M.B. Corporation Financial Statements. N. Y., 1980. P. 23.
4. King T.A. More Than a Numbers Game A Brief History of Accounting. John Wiley & Sons Inc, 1992. P. 21.
5. Annual Report of the United States Steel Trust // Scientific American. 1903. 18 Apr. P. 294–295.
6. N.Yu.Jo‘rayev. Moliyaviy hisobot. O‘quv qo‘llanma. TDIU. -T.: 2010.160 bet 113-bet
7. Ташназаров С.Н. “Молиявий ҳисоботнинг МҲХС бўйича транс-формацияси зарурати, моҳияти ва босқичлари”, “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июнь, 2017 йил
8. Ochilov.I.(2020) “Improving the preparation of consolidated financial statements in insurance companies in accordance with the requirements of IFRS” International Finance and Accounting. Vol.2020 : Iss.2, Article 26